

Tby əslərdən bəri xalqımızın böyük dəyər verdiyi, tətənəli şəkildə qeyd etdiyi mərasim olub. Bunun müəyyən səbəbləri var. O səbəblərdən birincisi xalqımızın möhtəşəm ailə dəyərlərinin olmasıdır. Bu dəyərlər əslərinin süzürlərək formalaşdır. Formalaşdırca da müqəddəsləşib. Biz ailəni hər zaman müqəddəs hesab etmişik. Ailənin qurulması həyatımızın unudulmaz anı olub. Valideynlər hər zaman övlad toyu görməyi arzulayıb, bu toyu taleyin ən gözəl bəxşishi hesab ediblər.

Nikaha daxil olmağı, ailə qurmağı xalqımız vacib bir əməl kimi qəbul edib. Və bu, bütün ailələrdə təlqin olunub. O dərəcəyə çatdırılıb ki, mərhələli şəkildə həyata keçirilən, vaxtı çatanda vacib sayılan məsələlərdən biri olub. Xalqın folklorunda, yazılı və şifahi ədəbiyyatında ailə dəyərlərimizi özündə əks etdirən çoxsaylı məqamlar vardır. Bu dəyərlər isə toydan başlayır. Belə isə toylarımız barədə danışaq, görək nələri unutmuşuq, nələri yaşadıraq...

Elçilik

Bugündən dünənə baxarkən toy adətlərinin bir çoxunun ixtisara salındığını, digərlərinin isə formasının dəyişdirildiğini şahidi ola bilərik. Bunlar barədə səhəbə edəcəyik. Hələlik toyaqədərki mərhələnin birincisində danışaq. O mərhələ ki, hələ də yaşıdır. Bu, elçilikdir.

Deməli, oğlan və qız bir-birini sevir, vaxtı çatanda oğlan bu barədə anası ilə səhəbə edir. Ana da bu barədə ataya danışır. Eyni zamanda qız da öz anasına ürəyini açır. Filankəslə ailə qurmaq istədiyini bildirir. Hər iki ailə araşdırılmalarla başlayır. Araşdırma deyəndə ki, bir soraqlaşırılar ki, görsünlər həmin ailə necə ailədir, onlarla bunların söz-səhbəti tutar, ya yox. Və yaxud da digər məsələlər var ki, onları öyrənəndən sonra toy baş tuta da bilir, tutmaya da.

Məsələn, soraqlaşma zamanı elə məsələlər ortaya çıxa bilir ki, qız anası qızına "biz onlarla qohum ola bilmərik, çəkil otur yerində", - deyir. Elə məsələlər olur ki, oğlan anası oğluna "biz o qapıya gedə bilmərik, ay bala, bu səhbəti bağla", - deyir. Yüzlərlə bu cür menzərinin şahidi olmuşuq. Lakin bundan sonra qohumluq yaranma da bilir, yaranmaya da. Bu da gənclərin israrına bağlı olur. Və burada böyük nəsihət dinişmək məqamını xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır, ona görə ki, sonrakı peşmanlığın da dəfələrlə şahidi olmuşuq.

Ailələrin razılığı olmayanda bəzən qız evi tərk edir və sevdiyi oğlanla gedir. Buna qız-qırçıma deyirlər. Onlardan nikaha daxil olanlar da, olmayanlar da olur ki, olmayanlar gələcəkdə problemlərə üz-üzə qalırlar. Belə ailələrdən uğurlusu da, uğursuzu da olur.

Qayıdaq səhbətimizə. Deməli, soraqlaşma müvəffəqiyyətlə bitəndən sonra ana yaxın qadın qohumları necə deyirlər, başına yığır və qızgılə tanışlığa gedir. Bu, həm de kiçik elçilik hesab olunur. Bu mərasimdə qız tərəfdən də yaxın qadın qohumlar iştirak edir. Səhəbə əsnasında tərəflər bir-birilərini tanıyor, yaxınlaşırlar. Tanışlıqdan sonra bö-

Toy adətlərimiz: dünəndən bu günə nə qalıb?..

yük elçiliyin vaxtı təyin olunur.

Bu isə toyaqədərki ikinci mərhələ hesab olunur. Böyük elçiliyə kişilər qadınlarla birləşdirilər. Burada əsas məqam həm kişi, həm də qadınlar arasında aqsaqqal və ağıbırçıkların mütləq olmasıdır. Yeni adətlərimizə görə xeyir işin temelini aqsaqqal və ağıbırçıklar qoymalı, xeyir-duanı onlar verməlidir. Beləliklə, 8-10, bəzənse bundan bir qədər də çox sayıda adam yığışır, qız evinə elçiliyə gedir. Bu dəfə də ailələr bir-biri ilə tanış olur, səhəbətər. Daha sonra isə aqsaqqal səhəbəti açır, qızı el qaydasına görə ata-anasından istəyir. Razılıq olanda oğlan evi şirin çay istəyir. Süfrəyə şirin çay getirilir. Nələbəkiyə oğlan evi tərəfindən şirinlik olaraq pul qoyulur.

Nişanqoyma mərasimi

Nişandan əvvəl bəzi regionlarda "belge" adı verilən mərasim de keçirilir. Yeni elçilik zamanı oğlanın anası qızə yaylıq və üzük verir. Buna "belge" deyirlər. "Belge", yəni "nişan etmək", "adlandırmak" kimi anlama gelir. Əvvəllər "belge"dən sonra toy yaxın vaxtda keçiriləcəkdirse, nişan qoyulmurdu, yox, eger bir il, il yarımla olacaqdırsa, nişan qoyulurdu.

Hazırda isə bu mərasim ailələrin imkanı-

na görə öz aralarında razılaşma şəkildə həyata keçirilir. Ailələr var ki, "belge" və yaxud evde kiçik nişanqoyma ilə kifayətlənir. Ailələr de var ki, geniş nişan keçirir, hansı ki, iki ay sonra toy ola-

caq. Nişanı qız tərəfi ev şəraitində və yaxud şadlıq evində keçirir. Nişanqoyma mərasimində oğlan evi xonçalarla gəlir. Bu xonçalarda gəlin üçün zinyət, geyim, bəzək əşyaları, şəkərbura, paxlava, badambura olmaqla, müxtəlif şirniyyatlar olur. Şirniyyatlardan mərasimdəki bütün qonaqlara paylanır.

mədən qurulan çoxsaylı ailələr de var. Onlar yalnız dini qaydada, yəni kəbin kəsdiyimkələ evlənir. Lakin bunu anlamaq bir o qədər çətin deyil ki, rəsmi nikah olmadan birlikdə yaşama doğru olmayan hal-günahdır. Bu, həm de sonrakı illərdə ailələrin çoxsaylı problemlərlə üzləşməsi ilə nəticələnir. Odur ki, əziz valideynlər, rəsmi nikah olmadan qızlarını evdən çıxarmayı.

Nikah ailənin təməl daşıdır. Bu təməli sadəcə kəbinlə əvəzləşdirmək bünövrənin düzgün qoyulmaması deməkdir. Düşünürəm ki, kəbin ailəye ailə statusu verə bilməz. Ən əsasını söyləyək, rəsmi nikah olmayan ailələr uşaq dünyaya gelən zaman ona doğum haqqında şəhadətnamə alarkən çətinliklə üzləşir. Və heç istəmediyimiz hal, boşanma vəziyyəti yarananda rəsmi nikahın olmaması hər iki tərəf üçün problem yaradır.

Xinayaxdı idi, oldu ciyər axşamı

Bu gün "ciyər axşamı" deyilən mərasim vaxtı xinayaxdı idi. Xinayaxdı toydan bir gün əvvəl keçirilərdi. İndiki kimi yeyib-içmək, israfçılıq yox idi xinayaxdlarda. Sadəcə şirniyyatlarla bəzədilmiş çay süfrəsi açılar. Axşam oğlan evində mağarda toy çalışanda bir dəstə gənc toydan çıxar, uzaq məsafəyə maşınla, yaxın məsafəyə piyada qız evinə xinayaxdiya gedərdilər. Oğlan evində isladılmış xına xonçada qız evinə aparılar, gəlinə xına yaxıldıqdan sonra oğlana göndərildi. Oğlan da çəçələ barmağını xinaya batırmaqla bu müqəddəs ittiifaq daxil olmanın sevincini yaşadırdı.

Qız evinədək yolboyu haxıştalar deyilər, qız evinə çatanda isə bu haxıştalar qız və oğlan adamları arasında deyişmə formasına keçirərdi. Hami rəqs edər, sonra gəlinə xına qoyulardı. Xinayaxdı mərasimini bir qədər yaşı qadın həyata keçirərdi. Xına qoyulduğca gəlinə xeyir-dua verə, xoşbəxtlik, səadət arzulayardı. Sonra isə süfrə başında şirniyyatlarla çay içilər, gənclər yenə də toya qayıdardılar.

Bu gözəl adətimiz indi unudulub, yerini ciyər axşamı alıb. Həm qız, həm də oğlan toyundan bir gün əvvəl ev yiyəsi qazan-qazan yemək hazırlayırlar. Bu yemələr xəş və ciyər qovurmasından olur. Sabah toyda iştirak edənlərin əksəriyyəti bu ciyər axşamında olur. Masa üzərinə yemək bərabər, spirtli içkiler düşülür. Yeyib içmək bitəndən sonra isə gəlinə əvvəlki xinayaxdlardan tamamilə fərqli xına qoyulur. Bu mərasim o qədər soyuq şəkildə keçirilir ki, hər dəfə ötən illəri xatırlamalı, "heyif o illərdən", - deməli olursan. Ciyər axşamı oğlan evindədirse, bu, sadəcə yemək-içmək məclisi olur.

Əvvəli Səh. 11

Maraqlıdır ki, sabahı toy edən ev sahibi nə üçün bu qədər xərci də üzərinə götürür? Bu nə adətdir, haradan gelib o gözəl, sadə xinayaxdları elimizdən aldı...

Bəzən isə qızlara valideynləri tərəfindən kafe və restoranlarda xinayaxdı keçirilir. Bu isə tamamile israfçıqdır. Çünkü eynilə toyu xatırladır. Yəni bir gün sonra buna bənzər bir toy da keçirilir. Bütün bunlar isə adətlərimizi unutmağımızla yanaşı, israfçılıq və yorğunluqdan başqa bir şey deyil.

Aile, ailə dəyərləri xalqımızın ən qiymətli sərvəti olduğu üçün hər zaman yeni ittifakların qurulması toyla, çal-çağırla reallaşır. İller uzunu toy adət-ənənələrinin yaşadılmasına, onların hər birinin ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsi ilə ərsəyə gələn toyların özü ona verdiyimiz dəyərin göstəricisi olub. Bu adətlərdən yayınmaq istəyənlər həmisi xalq tərəfindən qınaq edilib. Elə buna görə də hər kəs toy adətlərindən kənara çıxmamağa çəlilşib və beləliklə də möhtəşəm toy adətlərimiz yaşadıla bilib.

Bəs bu gün? Yəqin ki, artıq insanların bir-birini qınaq etməsi də elə keçmişdə qalıb. Odur ki, toy adətlərimizdən getdikcə uzaqlaşırıq. Bunun acı nəticəsi isə bu-günkü toylarımızdır.

Vağzalı

"Vağzalı" Azərbaycan toyunun rəmziidir. Əvvəller gəlini aparmaq üçün qız evinə gələn oğlan adamları qızgilin qapısında, həyətində bir saatə qədər rəqs edər, şənlənərdi. Elə ki, "Vağzalı" səsləndi, deməli, artıq gəlinin çıxmazı zamanı çatmışdır. Bu mərasim də aqsaqqaların nəzarəti ilə həyata keçirilirdi.

Bu müsiki səslənəndə hər kəsi ötən illər qonaq edər, ailə qurduğu anı xatırladır. Elə buna görə də "Vağzalı" səslənəndə gözlərdən yaş axar. Çünkü "Vağzalı" həm də bir qızın ata evini tərk etməsi müsiki kimi qəbul olunub.

İllərdir, "Vağzalı"nın da unutduqlarımızın ardına göndərmişik. İndi həm qızı, həm də oğlanı evdə çıxarmaq dəbi var. Bu zaman isə "Vağzalı"nın səsini çox az-az eşitmək olur.

Restoranlarda keçirilən toyalar isə demək olar ki, "Vağzalı"nın qəniminə çevrilib. İndi əksər gənc restorana Avropa müsikiləri ile girməyi üstün tutur. Heç nə anlamadığımız bu müsikilər "Vağzalı"ımızı elimizdən alıb. Hansı ki, uzaq məsafədən belə eşitdiyimiz bu müsiki həmisi bizi riqqətə getirib, saflığı, təmizliyi, müqəddəsliyi ehtiva edib. Bu müsiki özündə adət-ənənələrimizi, aqsaqqal nəsihətini, ağbirçək tövsiyəsini yaşıdadı. Lakin çox təessüf ki, bugünkü gənclər arasında bu müsikini sevənlərin sayı gündən-günə azalır.

Toy

Toydan danışmaq istəyərkən adəmin gözləri yaşarır. Çünkü toylarımızda artıq toydan əsər-əlamət qalmayıb. Ötən illərə müqayisədə toyalar o qədər dəyişib ki, kənardan izləyənə bu, bir azərbaycanlı toyu təsirini bağışlaya bilmir.

Əvvəlki toylarda əsas məqsəd rəqs, demək-gülmək, şəydanlıq etmək idi. Yeyib-icmək ikinci məsələ idi. Hazırda isə yeyib-icmək, süfrələri min bir adda nemətlərle doldurmaq, gənşəndən daha yaxşı toy etmək yarışı üstünlük təşkil edir.

Əvvəlki toylarda bir-birinin ardına səslənən xalq, bəstəkar mahnılarının yeri verilib, dəqiqəbaşı yazılın ettkən mahnılarla, diskotekalara. Gurultudan toyda nə oturmaq olur, nə də yanındakı insanın bir kəlməsini

Toy adətlərimiz: dünəndən bu günə nə qalıb?..

əşitmək. Sənki camaat bu toylara yemək-icmək, bir də guppultu səsini eşitməyə yığışır.

Baxarkən düşünürsən, həni o əliçubuqlu, istəkleri yerinə yetirən, ardıcıl şəkildə hər kəsin rəqs etməsinə şərait yaradan toybəyiləri, maraqlı səhəbətləri ilə hər kəsin diqqəti ni özüne çəkən tamadalar... Səzi sinesində bütün məclisi heyran edən aşıqlar, xanəndələr, müğənnilər...

Fanaqrama ilə keçən toylarımız... Ağız dəyəni qulaq eşitməyən toylarımız... Yallıların yerini saatlərlə çəkən diskotekaların alındığı toylarımız...

Uşaqların yoxa çıxdığı toylarımız... Səhəbət yaxın qohumlardan gedir. Hami bilir ki, indiki toylarda evdən yalnız bir, ya iki nəfər iştirak edə bilər. Buna görə də restoranlarda keçirilən toylara uşaqlar aparılmır. Nəinki uşaqlar, çox vaxt yeniyetmə, gənclər də gedə bilmir. Çünkü qonaq say ilədir, yer say ilədir. Bu səbəbdən də uşaqlar, yeniyetmə-gənclər adətlərimizdən kənarda qalır. Bu, nəinki toy adətlərinin unudulmasına, qohumluq əlaqələrinin pozulmasına getirib çıxarır. Bu barədə isə hələlik narahat olan az sayda adam var. Ah, toylarımız, səni bu gedişə hara aparırlar?..

Duvaqqapma, əlopma, qonaqlıq

Duvaqqapma toyun səhəri günü keçirilən mərasimdir. Bu mərasimdə də yemək, çay verilir. Əvvəller həmin gün gəlinin cehizi gətirilər, mərasimdə iştirak edənlərə göstərilər. Gəlinin xonçaları açılar, camaata çay verilərdi.

Sonra isə gəlinlə tanış olmaq üçün o, camaat olan yere davət olunur, ortalığa qoyulmuş stula eyleşər, balaca oğlanlardan biri onun duvaqmasını başından çıxaraq qaćırıb həyat yoldaşına verər və əvəzində ondan şirinlik olaraq pul alardı.

Həm də duvaqqapma mərasimi xüsusü qaydada keçirilər, yaşılı qadınlardan biri şeirlə qızı xoşgəldin edər, qayınanın, qaz-

ne sıfariş etməklə çörək tələbatını ödəyir. Özüne əziyyət verib təndir salmaq, qol çırmayıb xəmir hazırlamaq artıq ötən illərdə qalıb.

Tamamilə unudulan mərasimlərdən biri də "parçabiçimi"dir. Bu mərasim həm şəhər, həm də kənd yerlərində toydan bir-iki gün əvvəl qız evində keçirilərdi. Belə ki, oğlan evi qız üçün alınan geyim, bəzək, zinyət əşyalarını getirir, həyətde qurulan mağarda və ya evdə keçirilən mərasimə dəvət olunanlara göstərərdi. Qız evi yemək verə, çay paylayar, qonaqlar isə nəlbəkiyə nəmər qoyardılar. Bu, sonrakı illərdə dəyişilmişdi. Qonaqlar nəməri artıq nəlbəkiyə deyil, dəfətə adlarını yazdıraraq verirdilər. Bu gün isə həmin mərasim heç bir kənd və şəhərdə qalmayıb.

Uşaqlığımızın ən gözəl xatirəsi olan toy adətlərindən biri də qapı, maşın qabağı kəsmə də tamamilə unudulub. Yadımdadır, uşaq vaxtı, eşidəndə ki, yaxınlıqdakı yoldan gəlin maşını keçəcək, qızlı-oğlanlı yığışib uzun sim və ya ip təpirdi, həmin yerdə yolu kəsib, gəlin maşınını gözləyirdik. Maşın karvanı gələndə ortalığa çıxıb pul vermesini sürücündən istəyirdik. Sürücündən pul alan dan sonra yolu açıb maşınları keçməsinə icazə verirdik.

Sonralar bu adətlər unuduldu. Həm də pul verən də olmadı. Buzdan sonrakı uşaqlar danişirlər ki, yolu kəsirdik, lakin, sürücülər bizi aldadıb pul vermadən sürətlə ötüb keçirildilər. Burada adəmin ağlamağı gelir. Bir şirinlik gözləyən uşaqları aldatmaq nə deməkdir? Axi maşın qabağı kəsmək, yolu bağlamaq bizim qədim toy adətlərindən biri olub. Bunu nə haqla yoxa çıxardıq?..

Gəlin evden çıxanda "qapıkəsmə" adlı bir toy adətimiz də var idi. Bu da indi yavaş-yavaş sıradan çıxır. Ya heç qapı kəsilmir, ya da qapı kəsənə şirinlik verilmir. Bu da adətlərin unudulması, yaddan çıxması deməkdir.

Başlıq və süd pulu

Toy adətlərindən ən əsası başlıq pulu idi. Bu adət oğlan evinin adamlarının qız evinə toy danişqollarına getdiyi zaman həyata keçirilirdi. Belə ki, oğlan atası qız atasından başlıq pulunun nə qədər olacağını sorusuru. Lakin qız atası bu məbləğin nə qədər olacağını diliyən, "hami necə, biz də elə", - deyirdi. Başlıq pulu el arasında müəyyən olunurdu, hər kəs də qız evinə o qədər pul verirdi. Zaman-zaman pulun məbləği dəyişirdi, lakin bu toy adətinin bir vaxt tam sıradan çıxacağı heç kimin ağılna gəlmirdi.

Hazırda bu adət tamamilə unudulub. İstər kənd, istər şəhər olsun, nə ataya başlıq pulu, nə də anaya süd pulu verən var. Hənsi ki, illərlə qız evdən gəlin köçəndə qaynaşası qızın anasına süd pulu verirdi. Dündür, bunun məbləği o qiymətli südün dəyərindən dəfələrlə az olsa da, lakin rəmzi mənası toy adətlərimizin baş tacı idi.

Kimdir müqəssir?..

Yazında toyaqədərki və toydansonra adətlərin əksəriyyətindən səhəbət açdıq. Yaşadılanlardan, unudulanlardan, tamamilə sıradan çıxanlardan danişdiq. Yaşadılanlar çox gözəldir, təqdirələyişdir. Unudulanlar, tamamilə sıradan çıxanlar isə bizim günahımızdır. Bəzən bu günahı zəmanəyə yüklemiyi sevirik. Lakin zaman nə etsin ki? Bu məsələdə müqəssir özümüzük. Adətləri unuda-unuda illeri illərə verən biz...

Lakin bu qədər gözəl adətlərin sıradan çıxmasına təsəssüflər olsun. Təsəssüf ki, onları qoruyub saxlaya bilmədik. Bir zamanlar toydansonra adətlərə həsədle tamaşa edən Avropaya özümüzü oxşada-oxşada bu həsəd hissini aradan qaldırdı. Bizim də toylarımız onların kimi sönükləşdi, solğunlaşdı. Çünkü adət-ənənələr toyların rəngi, işığı, təmtərağı idi. Lakin biz bu təmtərağı tamamilə başqa şeylərdə görməyə başladıq. Çox təsəssüf...

Mətanət Məmmədova